

- خیلی متشکرم. خدا حافظ.

دینو پول داد و پیاده شد. در ایستگاه به آسانی ترنش را پیدا کرد، بالا رفت. واگن خالی بود. دینو نشست. از چمدان قوطی سرخ ویتامینها را بیرون آورد. دارو را خورد و با خود گفت: - فردا صبح، وقتیکه چشمهایم باز می‌شوند، پیش از هر چیزی دریا را خواهم دید..

زود خواب رفت و خواب ندید. وقتیکه بیدار شد و به بیرون از شیشه‌های پنجره نگاه کرد، برلین در برف پیچیده بود.

\* \* \*

دکتر غلامرضا ستوده

## هشت کتاب افغانی در همدلی و همزبانی

کوشش‌هایی که در دو دهه اخیر در کشور افغانستان درباره گردآوری گویشهای محلی و تحقیق در فرهنگ شفاهی مردم نواحی گوناگون صورت گرفته نویدی است بر اینکه سرانجام روزی کار تدوین اطلس زبان شناسی زبانهای ایرانی سروسامان بگیرد و طرحی که به پیشنهاد ژرژ ردار در بیست و چهارمین کنگره شرق شناسی برای درست کردن اطلس زبان شناسی ایرانی زبانان مطرح شد و به تصویب رسید جامعه عمل پوشد.

۱- افشار، ایرج. ایران شناسی در هلوسیا. راهنمای کتاب. ج ۹ ش ۱۲ (اسفند ۱۳۶۲) ص ۱- این طرح در سال ۱۹۵۷ م در کنگره تصویب شد. ردار در سال ۱۹۶۷ م گزارشی از پیشرفت کار ارائه داد و کار جمع‌آوری لهجه‌ها در ایران متوقف ماند، ولی در افغانستان بطور منظم و دقیق پیش رفت و به مرحله‌ای رسید که در ۳۰۴ آبادی، لهجه قابل تفکیک ثبت شد.

در ایران مرحوم مهندس ناصح ناطق در سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۴۹ اعتباری را برای گردآوری واژه‌های محلی / پیشه‌ها اختصاص داد تا چند دانشجوی مستعد به ولایاتی که دارای حرفه‌های مشخص هستند سفر کنند و لغات و اصطلاحات ارباب حرف را گرد آورند. این کار زیر نظر ایرج افشار در طول مدت چهار سال در شهرهای اصفهان - بروجرد - یزد - بندرعباس - کرمان - کاشان - قم و تهران انجام شد.

مرحوم ناطق یادداشتهای گردآمده را در اختیار ایرج افشار گذاشته است تا به چاپ برسد و از آن میان لغات و اصطلاحات حرفه‌های یزد، به کوشش محمدرضا محمدی جزو واژه‌نامه به چاپ رسیده است.

درینجا می‌خواهیم کارهائی را که در افغانستان دربارهٔ گویشها به چاپ رسیده است بشناسیم.

۱ - لغات عامیانهٔ فارسی افغانستان تألیف عبدالله افغانی نویسنده که در سال ۱۳۳۷ در کابل چاپ و منتشر شده. چند تن از دانشمندان و ادیبان افغانستان براین کتاب تقریظ‌هائی نوشته‌اند، مانند استاد خلیلی که متذکر شده است: «لغاتی که در این کتاب گرد آورده شده تنها محاورهٔ عوام نیست بلکه در آن بعضی کلمات نیز دیده می‌شود که در آثار استادان و گویندگان باستانی این کشور موجود بوده و در مرور زمان نویسندگان متأخر، آن را از نیشته‌های خود افکنده و مردم در محاورات خویش آن را نگهداشته‌اند. مانند کلمهٔ گپ زدن که در چکامهٔ یائیهٔ ابوالمجد مجدود آدم سنائی غزنوی موجود است. آنجا که گوید:

فخر بر محمودزبید، گپ زدن بر عنصری

و در مثنوی حضرت مولانا جلال‌الدین بلخی نیز به همین معنی دیده می‌شود:

چون زن صوفی‌تو خائس بوده‌ای دام مکر اندر دعا یگشوده‌ای  
 که زهرناشسته روئی گپ زنی شرم داری وز خدای خویش نی  
 تلفظ لغات با حروف معرب مشخص شده است.

۲ - لغات زبان گفتاری هرات تألیف محمد آصف فکرت در سال ۱۳۵۵ در کابل چاپ و منتشر شده و دربردارندهٔ لغات گفتاری شهر هرات است. کلماتی که شکلی از آنها در زبان گفتاری کابل متداول بوده با حرف (ک) که در کنار کلمه گذاشته شده مشخص شده است. در پایان کتاب فهرستی از برخی کلمات که تلفظ آن دشوار تشخیص می‌شد با گذاشتن زیر و زبر به ترتیب الفبائی درج گردیده است. دکتر روان فرهادی در پیش‌گفتاری که بر این کتاب نوشته به چند اثر که در زمینهٔ گویش نواحی گوناگون افغانستان تألیف شده اشاره کرده و علت نبودن روشی برای دادن ضبط صحیح کلمات را در کتاب توضیح داده است.

۳ - زبان تاجیکی ماوراءالنهر تألیف دکتر روان فرهادی. در سال ۱۲۶۰ در کابل چاپ و منتشر گردیده و قصد مؤلف معرفی زبان ادبی و نیمه گفتاری تاجیکی ماوراءالنهر بوده و شامل پنج بخش است:

۲- محمدعلی جمالزاده نیز در مقدمهٔ فرهنگ لغات عامیانه به برخی از واژه‌های عامیانه در مثنوی مولوی اشاره کرده است. رجوع شود به مجلهٔ یفما ۱۳: ۴۳۹

تلفظ - صرف - نحو - عبارات زبان گفتاری - لغات  
 در بخش لغات هرگاه کلمه در زبان گفتاری کابل و هرات و بلخ و در برخی  
 از موارد تهران، مورد استعمال داشته با نشانه‌هایی مشخص گزیده است.  
 در بخش چهارم عباراتی از محاوره روزمره مردم برگزیده شده و پس از درج  
 صورت ادبی آن طرز تلفظ مردم ماوراءالنهر - بلخ - کابل - هرات و هزارگی با حروف  
 معرب نشان داده شده است.

مؤلف در مقدمه رساله ۱۲۴ صفحه‌ای خود به کتاب پانصد صفحه‌ای دکتر  
 احمد علی رجائی بخارائی اشاره کرده و گفته است در زمان تدوین رساله خود از وجود  
 این کتاب مطلع نبوده معیناً از کتاب استاد رجائی برای افزودن دو ضمیمه به رساله  
 استفاده مؤثر بوده است.

در تدوین این رساله، داستان «مرگ سود خور» اثر صدرالدین عینی مورد  
 مراجعه مؤلف بوده است.

مؤلف در پایان رساله به کارهایی که دانشمندان تاجیکستان و دانشمندان دیگر  
 شوروی در چهل پنجاه سال اخیر در این زمینه انجام داده‌اند اشاره کرده و سایر منابع را  
 معرفی نموده و گفته است. یادداشتهای خود را از سال ۱۹۵۱ م هنگامی که در شهر  
 پاریس محصل بوده از روی کتب نشر شده گرد آورده است.

۴ - فرهنگ شفاهی مردم اندر آب تألیف دکتر محمد افضل بنووال از  
 انتشارات دانشگاه کابل در ۱۳۶۳ پلی کپی شده است. ضرب المثلهای، لغات عامیانه،  
 چیستانها، بازیها و دیگر آداب و رسوم و باورهای اجتماعی گنجانده شده است.

گردآورنده در مقدمه این رساله درباره لغات عامیانه گفته است: «... ضبط و  
 ثبت آن در رساله موجود کافی نمی‌باشد و البته در فرصت مساعد همه آن لغات جمع  
 آوری خواهد شد.»

اینک چند واژه اندرآبی و معنی آن:

پاردریا = آن طرف آمو

اندیوال = رفیق و هم اتاق

نگ = فریب

نگ ماری = فریب کاری

جلمبر = کسی که لباسش کهنه و فرسوده است.

چخت = سقف خانه

خیشاوه = چیدن گیاه هرز

دستیار = معاون و مدد کار

کاواک = میان تهی.

۵ - فرهنگ شفاهی هزاره گی (هزارگی) تألیف و تحقیق شاه علی اکبر شهرستانی که دانشگاه کابل در سال ۱۳۶۳ آن را پلی کپی کرده است. مؤلف در مقدمه این اثر درباره شیوه گردآوری فولکور مقاله‌ای نوشته و سپس سازمان اجتماعی و آداب و رسوم مردم هزاره را شرح داده است.

از واژه‌های هزاره‌ای:

پشتل = تفاله، کنجاله (pashtal)

چوری = دست بندی عریض که از نقره می‌سازند. (churi)

ماه خالی = ذیقعه

۶ - ادبیات شفاهی مردم تخار تألیف دکتر عبدالقیوم (قویم) از انتشارات دانشگاه کابل چاپ پلی کپی ۱۳۶۴. این رساله یکی دیگر از طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه کابل در زمینه تحقیق در لهجه‌ها و فرهنگ‌های محلی افغانستان است که انجام شده و در آن مراسم عروسی، عزا، طبابت عامیانه، بازیها، باورهای موهوم، ضرب المثلها، دوبیتی‌ها و سروده‌های عامیانه آمده است.

مؤلف در مقدمه گوید: «... این اثر در نتیجه تماس مستقیم با اشخاص کهنسال

نواحی مختلف ولایت تخار فراهم شده است...» و این هم یک سرود محلی تخار:

به کوچه می‌روم کوچه دراز است به مسجد می‌روم وقت نماز است

به مسجد می‌روم نماز قضا شد دوتا بلبل ز چنگالم خطا شد

۷ - لهجه‌های مروج مردم هزاره: دایزنگی، بهسود و جاغوری، گردآوری محمد

عوض نبی زاده «کارگر» در کابل به سال ۱۳۶۵ چاپ شده - در این رساله از کتاب

فرهنگ شفاهی هزارگی تألیف شاه علی اکبر شهرستانی استفاده شده و واژه‌های عامیانه

هزاره‌های دایزنگی، بهسود و جاغوری به ترتیب الفبائی تنظیم گردیده ولی فاقد هرگونه

نشانی از برای پی بردن به چگونگی تلفظ واژه‌هاست.

برای مثال چند لغت از این رساله نقل می‌شود:

آبی: پدر

آیه: مادر کلان - آجه - مامه

آتشک: برق هوا، الماسک (در گویش مردم اندر آب واژه چقمک به معنی رعد

و برق و الماسک است)

دلوایه: هوسانه

دوپوسته: حامله

ملغنجور: مریض، بیمارگونه

۸- در پایان مناسبت دارد. مجموعه دیگری را که در معرفی مهمترین منابع تاریخی ایران و افغانستان است و ضرورت دارد که محققان ایرانی بشناسند بشناسانیم. این مجموعه تحقیقی است از دکتر جلال الدین صدیقی تحت عنوان «منابع و مآخذ تاریخی» که در حمل سال ۱۳۶۶ جزو انتشارات دانشگاه کابل به صورت پلی کپی منتشر شده است.

این رساله شامل سیزده بخش است به این شرح:

- ۱- منابع باستان شناسی و اهمیت آن در تدوین تاریخ.
- ۲- منابع کتبی و نقلی تاریخی.
- ۳- منابع تاریخی یونانی، کوشانی و ساسانی.
- ۴- اسناد ارشیفی (آرشیوی) و استفاده از آنها به حیث منابع و مآخذ تاریخی.
- ۵- منابع و مآخذ تاریخی از صدر اسلام تا امروز.
- ۶- جغرافیا نویسان.
- ۷- منابع و مآخذ تاریخی و جغرافیائی عهد سامانیان (۳۰۰ - ۵۴۰ ه. ق.)
- ۸- تاریخ نگاری در عهد غزنویان.
- ۹- منابع و مآخذ تاریخی عهد غوریان و سلجوقیان و خوارزمشاهیان.
- ۱۰- تاریخ نگاری و متون تاریخی عهد چنگیزیان.
- ۱۱- تاریخ نگاری در عهد تیموریان.
- ۱۲- تاریخ نگاری بعد از سقوط دولت تیموریان (آثار مربوط به دولت صفویان در این بخش آمده است).
- ۱۳- آثار و منابع مهم تاریخی عهد ابدالیان. سدوزائیان. محمدزاییان.

### گنجینه مقالات

جلد اول: مقالات سیاسی یا سیاستنامه جدید

از نوشته‌های دکتر محمود افشار. تهران. ۱۳۶۹

در همه کتابفروشیهای بزرگ فروخته می‌شود